

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

رشته: اندیشه سیاسی در اسلام

عنوان:

رابطه فقه سیاسی و اخلاق از نظر خواجه نصیر الدین طوسی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر علی اکبر امینی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمد علی خسروی

پژوهشگر:

محمد دبیر

تابستان ۱۳۹۲

تقدیم به؛

تمام عزیزانی که محبت خود را
بی دریغ برای زندگی من هدیه کردند

تقدیر و تشکر؛

از اساتید بزرگوار در طول دوران تحصیل خود به خصوص

استاد راهنمای عزیزم بسیار سپاسگزارم

تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه

اینجانب محمد دبیر دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۹۰۰۷۵۳۵۱۴ در رشته اندیشه سیاسی در اسلام که در تاریخ ۱۳۹۲/۶/۱۹ از پایان نامه خود تحت عنوان " رابطه فقه سیاسی و اخلاق از نظر خواجه نصیر الدین طوسی " با کسب نمره ۱۷ و درجه خوب دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

(۱) این پایان نامه/ رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.

(۲) این پایان نامه/ رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزشی عالی ارائه نشده است.

(۳) چنانچه بعد از فراغت تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

(۴) چنانچه در هر مقطعی زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضا:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۲/۶/۱۹

دانشجوی کارشناسی ارشد آقای محمد دبیر از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره ۱۷ بحروف
هفده تمام و با درجه خوب مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما:

<p>بسمه تعالی</p> <p>دانشکده علوم سیاسی</p> <p>این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است</p>	
<p>نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی</p> <p>کد واحد: ۱۰۱</p>	<p>کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۸۱۲۹۱۲۰۵۰</p>
<p>عنوان پایان نامه: رابطه فقه سیاسی و اخلاق از نظر خواجه نصیر الدین طوسی</p>	
<p>نام و نام خانوادگی دانشجو: محمد دبیر</p> <p>شماره دانشجویی: ۹۰۰۷۵۳۵۱۴</p> <p>رشته تحصیلی: اندیشه سیاسی در اسلام</p>	<p>تاریخ شروع پایان نامه: ۱۳۹۱/۸/۳۰</p> <p>تاریخ اتمام پایان نامه: ۱۳۹۲/۶/۱۹</p>
<p>استاد راهنما: جناب آقای دکتر علی اکبر امینی</p> <p>استاد مشاور: جناب آقای دکتر محمد علی خسروی</p>	
<p>آدرس و شماره تلفن: بالاتر از میدان جمهوری، خیابان ارومیه شرقی، کوچه فروهر، پلاک ۱ واحد ۱۰ ۰۹۱۹۱۰۷۲۳۲</p>	
<p>چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>یکی از اندیشمندان بزرگ اسلامی که در رشته های مختلف علوم متداول صاحب نظر بوده، استاد البشر، خواجه نصیرالدین طوسی است. این اندیشمند والامقام در منطق، ریاضیات، فلسفه و کلام و هیئت و نجوم و اخلاق و عرفان نظری تالیفات ارزشمندی دارد که وی را در میان مولفان و اندیشمندان اسلامی ممتاز ساخته است. خواجه نصیر به عنوان متفکری از جهان اسلام به بررسی اخلاق و تربیت اخلاقی توجه ویژه ای نشان داده است. هدف اصلی این تحقیق بررسی و مطالعه ی روشها و رویکردهای اخلاقی و سیاسی از دیدگاه خواجه نصیرالدین طوسی می باشد تا به کمک آن بتوان طرز تلقی این متفکر و فیلسوف بزرگ مسلمان، در مورد ماهیت امور اخلاقی، سیاسی و اهداف و روش های آن را کشف نمود و از رهگذر آن بتوان به رهنمودهای عملی در این زمینه دست یافت. "فقه سیاسی" در لغت به معنای استنباط احکام سیاسی از منابع کتاب خدا و سنت پیامبر اکرم (ص) می باشد. که نظریات این فقه اگر چه، نه به این نام، لیکن از اولین روزهای خلافت بعد از پیامبر اکرم (ص) شکل اجرایی و کاربردی را به خود گرفت، اما نکته مهم این است که قبل از اجرای این فقه، مبانی تئوریک آن به عنوان یک پیش شرط در اذهان فقهای صدر اسلام وجود داشته است. لیکن ائمه هدی در طول سالیان متمادی کوشیدند تا رابطه بین سیاست و فقه را رابطه بین خدا و انسان تعریف نمایند. البته در طول سده های مختلف تاریخی، حکومتهای متفاوت چه اهل سنت و چه شیعی این تعریف اهل بیت (ع) را دچار تعبیر و تفسیر های مختلفی کرده اند، ایده ی اصلی این تحقیق به ارائه ی مفاهیم فقه سیاسی از منظر و دیدگاه این فقیه بزرگوار می پردازد. این تحقیق سعی بر معرفی رابطه ی دین و اخلاق از منظر این عالم پرداخته است. هدف اصلی این گردآوری مرور نقصان فقه سیاسی در ایران و تقابل آن با اخلاق و با رویکردی متفاوت است و بررسی همخوانی ها و همپوشانی های فقه سیاسی و اخلاق در آراء و افکار خواجه نصیر الدین طوسی می باشد، در عین حال به بررسی اجمالی در رابطه علم و دین و نسبت استنباط فقهی و اخلاقی از نظر دین خواهد پرداخت. فیلسوف شهیر شرق و افتخار فلاسفه و حکمای اسلام خواجه نصیرالدین طوسی در رساله فیلسوفانه و محققانه ای که درامات تألیف فرموده، فصلی کامل راجع به غیبت امام دوازدهم، مرقوم داشته است. شمولیت این تحقیق در بر گرفتن شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر اوضاع زندگی وی در زمان خویش را دارا می باشد.</p>	
<p>نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه مناسب است - مناسب نیست تاریخ و امضاء:</p>	

فصل اول

۲	چکیده
۳	بیان مساله تحقیق
۵	اهمیت موضوع تحقیق
۶	اهداف تحقیق
۷	سوالات تحقیق
۷	روش تحقیق
۸	جامعه آماری
۸	روش گردآوری اطلاعات
۹	ساختار تحقیق
۱۱	کلید واژه ها

فصل دوم

۱۲	بررسی مفهوم مذهب، فقه و فقه سیاسی در اندیشه سیاسی اسلام
۱۳	فقه سیاسی
۱۷	فقه
۲۱	ادله در مذهب اهل سنت
۲۷	فقه سیاسی
۲۸	احکام اولیه و ثانویه در فقه
۳۰	تاریخ پیدایش فقه سیاسی
۳۳	ادوار فقه سیاسی شیعه
۳۶	ادبیات تحقیق
۳۶	مبانی و ادله استنباط
۳۸	ارکان عقیدتی اهل سنت
۳۹	فقه سیاسی
۴۰	تبلور فقه سیاسی در مشروعیت حاکمیت اسلامی

۴۰	بیعت
۴۰	بیعت در مذهب شیعه
۴۴	مبنای مشروعیت حاکم و حکومت
	فصل سوم
۴۹	تحلیل آثار خواجه نصیر الدین طوسی
۵۰	تعیین دانش واژه اخلاق
۵۰	خاستگاه نظام اقتصادی
۵۹	شکل گیری فضیلت اخلاقی
۶۳	اخلاق مبتنی بر فضیلت
۶۴	خیر و شر
۶۷	عدالت
۶۸	سعادت
۶۹	فراطبیعت گرایی و اخلاق
۷۱	طبیعت گرایی
۷۲	اخلاق توصیفی و اخلاقیات
۷۴	احساس گرایی
	فصل چهارم
۷۹	تجزیه و تحلیل داده ها
۸۴	مذهب و قرائتهای رسمی از دین
۸۴	خواجه نصیر الدین طوسی که بود
۸۶	خواجه نصیر و مشاورت هلاکو خان
۸۸	تاثیرات خواجه نصیر بر عصر خود
۹۳	اندیشه اخلاقی اجتماعی خواجه نصیر
۹۳	عامل زیستی
۹۴	کمال خواهی
۹۵	گرایش ذاتی به انسان
۱۰۱	روش های تربیت اخلاقی

۱۰۲	پرورش فضایل
۱۰۳	روش های زدودن رذایل
	فصل پنجم
۱۲۳	نتیجه گیری
۱۲۴	پاسخگویی به سوال اصلی
۱۴۶	سوال فرعی
۱۵۴	نتیجه گیری
۱۶۳	منابع

فصل اول

کلیات

۱-۱- چکیده:

یکی از اندیشمندان بزرگ اسلامی که در رشته های مختلف علوم متداول صاحب نظر بوده ،استاد البشر، خواجه نصیرالدین طوسی است . این اندیشمند والامقام درمنطق ، ریاضیات ، فلسفه وکلام و هیئت ونجوم و اخلاق و عرفان نظری تالیفات ارزشمندی دارد که وی را در میان مولفان و اندیشمندان اسلامی ممتاز ساخته است.خواجه نصیر به عنوان متفکری ازجهان اسلام به بررسی اخلاق و تربیت اخلاقی توجه ویژه ای نشان داده است. هدف اصلی این تحقیق بررسی ومطالعه ی روشها و رویکردهای اخلاقی و سیاسی ازدیدگاه خواجه نصیرالدین طوسی می باشد تا به کمک آن بتوان طرز تلقی این متفکر و فیلسوف بزرگ مسلمان، درمورد ماهیت اموراخلاقی، سیاسی واهداف و روش های آن را کشف نمود و از رهگذر آن بتوان به رهنمودهای عملی دراین زمینه دست یافت. "فقه سیاسی" در لغت به معنای اسنباط احکام سیاسی از منابع کتاب خدا و سنت پیامبر اکرم(ص) می باشد. که نظریات این فقه اگر چه، نه به این نام، لیکن از اولین روزهای خلافت بعد از پیامبر اکرم(ص) شکل اجرایی و کاربردی را به خود گرفت، اما نکته مهم این است که قبل از اجرای این فقه ، مبانی تئوریک آن به عنوان یک پیش شرط در اذهان فقهای صدر اسلام وجود داشته است . لیکن ائمه هدی در طول سالیان متمادی کوشیدند تا رابطه بین سیاست و فقه را رابطه بین خدا و انسان تعریف نمایند. البته در طول سده های مختلف تاریخی ، حکومتهای متفاوت چه اهل سنت و چه شیعی این تعریف اهل بیت(ع) را دچار تعابیر و تفسیر های مختلفی کرده اند، ایده ی اصلی این تحقیق به ارائه ی مفاهیم فقه سیاسی از منظر و دیدگاه این فقیه بزرگوار می پردازد .این تحقیق سعی بر معرفی رابطه ی دین و اخلاق از منظر این عالم پرداخته است .هدف اصلی این گردآوری مرور نقصان فقه سیاسی در ایران و تقابل آن با اخلاق و با رویکردی متفاوت است و بررسی همخوانی ها و همپوشانی های فقه

سیاسی و اخلاق در آراء و افکار خواجه نصیر الدین طوسی می باشد، در عین حال به بررسی اجمالی در رابطه علم و دین و نسبت استنباط فقهی و اخلاقی از نظر دین خواهد پرداخت. فیلسوف شهیر شرق و افتخار فلاسفه و حکمای اسلام خواجه نصیرالدین طوسی در رساله فیلسوفانه و محققانه ای که در امامت تألیف فرموده، فصلی کامل راجع به غیبت امام دوازدهم، مرقوم داشته است. شمولیت این تحقیق در بر گرفتن شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر اوضاع زندگی وی در زمان خویش را دارا می باشد.

۱-۲- بیان مسئله تحقیق:

"فقه سیاسی" در لغت به معنای استنباط احکام سیاسی از منابع کتاب خدا و سنت پیامبر اکرم(ص) می باشد. که این فقه اگر چه نه به این نام، لیکن از اولین روزهای خلافت بعد از پیامبر اکرم(ص) شکل اجرایی و کاربردی به خود گرفت، اما نکته مهم این است که قبل از اجرای این فقه و مبانی تئوری آن به عنوان یک پیش شرط در اذهان فقهای صدر اسلام وجود داشته است، از قبیل ابوموسی اشعری، ابن عباس و دیگران. لیکن ائمه هدی در طول سالیان متمادی کوشیدند تا رابطه بین سیاست و فقه را رابطه بین خدا و انسان تعریف نمایند. البته در طول سده های مختلف تاریخی و حکومت های متفاوت چه اهل سنت و چه شیعه این تعریف اهل بیت(ع) را دچار تعبیر و تفسیر های مختلفی کرده اند، که گاه دارای هیچ بنیان تئوریک نبوده است.

در این میان شخصیت برجسته عالم تشیع "خواجه نصیر الدین طوسی" توانسته با بیان استدلالات و جمع آوری انواع علوم در کنار یکدیگر قوائد و سیستم بسیار دقیقی را برای فقه سیاسی بیان نماید،

البته بعد ها و در طول سالیان درازی حکومت هایی توانستند با استفاده از نظریات و آرا خواجه گام های مهمی را جهت به وجود آوردن رابطه معقول و نسبتاً درستی بین حکومت و قوائد آن و شرع مقدس اسلام بیابند، که در این بین می توان به حکومت عصر صفوی و در حال حاضر به حکومت جمهوری اسلامی ایران اشاره نمود.

البته با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ و ابداع واژه حکومت اسلامی و جمهوری اسلامی، فقه سیاسی و ارکان عملی آن یکه تاز صحنه قدرت سیاسی کشورمان شدند. اگر چه تجربه فقه سیاسی و تجربه قرون وسطی در اروپا نشان داد که فقه سیاسی مورد نظر و خود ساخته عالمان مسیحی و جهی از دین ایدئولوژیک یا به بیان دیگر ایدولوگ کردن دین است. این فقه سیاسی خود ساخته و برداشت آزاد از احکام مسیحیت به گونه ای با فطرت بشر ناهمخوان بود که با مفاهیمی چون تکثر گرایی اخلاق و خرد جمعی در تضاد آشکار قرار داشت. چرا که حقیقت وجودی را نمی توان با بایدها و نبایدهای ایدئولوژیک خود ساخته بشری معنا کرد. لذا در این فقه سیاسی از پیش مردود شده نمی توان واژه عدالت و اخلاق را به درستی معنا نمود.

معیار سنجش مثلث عقیده؛ دو زاویه اصلی اخلاق، احکام و شریعت است، که با ناقص بودن دو زاویه اصالت از دست می رود و فقه سیاسی نیز دانشی معطوف به رفتارهای جوامع است، لاجرم باید با دو بخش دیگر (اخلاق و شریعت) همساز باشد و گرنه برون داد آن ظلم خواهد شد.

خواجه نصیر الدین طوسی عمر پر برکت خود را در جهت هم‌نوا ساختن این سه مؤلفه (اخلاق- شریعت- فقه سیاسی) معطوف ساخت. در این تحقیق می‌کوشیم سعی و تلاش خواجه نصیر الدین را در توصیف رابطه بین دین و اخلاق بیان نماییم.

۱-۳- اهمیت موضوع تحقیق:

موفقیتی که در عمل بسیاری از سیاستمداران حکیم در طول تاریخ مشاهده می‌شود این انگیزه را ایجاد می‌کند که مبانی آنها استخراج شده و مورد ارزیابی قرار گیرد تا شاید بتوان گره‌های کور سیاسی- اجتماعی را با چراغ حکمتی که نور دین در آن می‌درخشد باز نمود.

قلمرو سیاست در دیدگاه مسلمانان، بسیار وسیع‌تر از قلمرو سیاست در دیدگاه دیگران است، زیرا قلمرو سیاست در این دیدگاه شامل «سیاست نفس» و «سیاست غیر» می‌شود. در حالی که سیاست در دیدگاه دیگران غالباً «سیاست غیر» را در بردارد.

«سیاست نفس» عبارت است از سیاست‌گذاری صحیح در امور انسانی مربوط به خود، پروردگار و نیز دیگران. در این عرصه، ورع، پرهیزگاری، ترحم، شفقت، دگر دوستی و در یک کلمه، بندگی کامل خدا از راه جهاد اکبر جایگاه لازم خویش را باز می‌یابد.

هنگام بازگشت از نبردی سخت، پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) از یاران خود پرسید: «از میان پیکارها کدامشان طاقت فرساتر بود؟ پاسخ دادند: «همین جنگی که از آن فارغ شده ایم». آن حضرت فرمود: «این جهاد اصغر بود و جهاد اکبر در پیش است» و در برابر تعجب یاران فرمود: «جهاد اکبر، همان مجاهدت در برابر هواهای نفسانی بر معیار عقل سلیم و دستور خدا است».

براین اساس، امیرمؤمنان فرمود: سیاست النفس افضل سیاست؛ سیاست گذاری در امور نفسانی، برترین سیاست گذاری است.

نتیجه آنکه در قلمرو «سیاست نفس»، اخلاق فردی و اجتماعی در جهاد اکبر و پرهیزگاری متبلور می شود. اما «سیاست غیر»، همان مدیریت صحیح و تدبیر امور اجتماعی است؛ چیزی که در دیدگاه اسلام جایگاه خاصی دارد و رهنمود آسمانی پیامبر اکرم (من اصبح و لم یهتّم بامور المسلمین فلیس بمسلم) گویای آن است. هم چنین حدیث معروف نبوی دیگر (من مات و لم یعرف امام زمانه مات میتة الجاهلیة) در پی ترویج همین مسأله است. شناخت امام، شناخت دستورات و راه کارهای زندگی، ابعاد گوناگونی دارد و مسائل سیاسی را نیز شامل است.

۱-۴- هدف های تحقیق:

هدف اصلی: بررسی نقصان فقه سیاسی در ایران و تقابل آن با اخلاق و با رویکردی متفاوت است و بررسی همخوانی ها و همپوشانی های فقه سیاسی و اخلاق در آراء و افکار خواجه نصیر الدین طوسی.

۱-۳-۱- هدف فرعی:

بررسی اجمالی رابطه علم و دین و نسبت استنباط فقهی و اخلاقی و تهذیب ماهیت حسن و قبح از نظر دین.

۱-۳-۲- سئوالات یا فرضیه های تحقیق:

سئوال اصلی: فقه سیاسی با اخلاق در نزد خواجه نصیر الدین طوسی چه رابطه ای دارد؟

۱-۳-۳- سئوال فرعی:

عقل انسان به چه میزان در کشف قواعد عملی سیاسی؛ اجتماعی توفیق داشته است؟

۱-۳-۴- فرضیه اصلی:

در نزد فقیه برجسته شیعی خواجه نصیر الدین طوسی؛ فقه سیاسی و اخلاق از پیوند وثیقی برخوردارند.

۱-۳-۵- فرضیه فرعی:

خواجه نصیر الدین طوسی تا حد قابل قبولی انسان را به حدود واقعی عقل و شرع واقف کرد.

۱-۵- روش تحقیق:

روش تحقیق در این پژوهش بر مبنای مدل یاد شده (تحلیل محتوی) بوده که از طریق مراجعه به آثار خواجه نصیر الدین طوسی اجرا گردیده است. به بیانی دیگر روش **grounded theory** که در واقع استفاده از منابع دست اول می باشد روشی است که در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته است.^۱ به بیان دیگر، محقق تلاش داشته است که با استفاده بررسی مفاهیمی هم چون فقه سیاسی، و

^۱ Barney,G Theoretical sensitivity: Advances in the methodology of grounded theory,p.25

پیگیری این مفهوم در آثار امام خمینی و خواجه نصیر الدین طوسی و هم چنین بررسی تئوریک مفهوم فقه در اندیشه سیاسی شیعه به بررسی کلی رابطه فقه سیاسی و اخلاق در مکتب خواجه نصیر بپردازد. در این میان با بررسی کلی ادله اهل سنت و هم چنین بررسی مفهوم فقه سیاسی در آثار اهل سنت به بررسی تطبیقی این موضوع در دو مکتب اشاره شده است.

۱-۶- جامعه آماری و حجم آن:

به علت آنکه در این تحقیق از منابع و کتب استفاده شده و در واقع داده های اولیه در این پژوهش نقش ندارند، جامعه آماری این پژوهش آثار خواجه عبدالله می باشد.

۱-۷- روش گرد آوری اطلاعات:

مراجعه به آثار خواجه عبدالله و بررسی تطبیقی آن با آثار اهل سنت و تجزیه و تحلیل مفهوم اخلاق، فقه و فقه سیاسی از طریق خلاصه نویسی و فیش برداری روش گردآوری اطلاعات بوده است. تلاش بر آن است که با استفاده از تحلیل گفتمانی و محتوی با استناد به دال هایی مانند فقه سیاسی و اخلاق بر مبنای شرع و با بررسی تطبیقی این مفاهیم در اندیشه اهل سنت و شیعیان به بررسی مفهوم فقه سیاسی نزد خواجه نصیر الدین دست یافت.

۸-۱ ساختار تحقیق:

ترکیب بندی فصول مختلف این تحقیق عبارت است از؛

فصل اول کلیات و تعریف واژه ها

فصل دوم: مبانی نظری و مباحث تاریخی

در این فصل از بخش مهم کلی می توان نام برد که شالوده این فصل را تشکیل داده و کلیه مطالب بر اساس اصالت این دو بخش شکل گرفته است.

الف: بخش مبانی نظری

۱- مبانی نظری که شامل نسبت عقل و شرع می باشد که کلیه دیدگاههای خواجه در این خصوص بیان می گردد.

۲- نسبت اخلاق و فقه که در این زمینه نیز کلیه دیدگاه های خواجه شرح داده خواهد شد.

ب: بخش مباحث تاریخی

در بحث تاریخی ما از دو دیدگاه موضوع را بررسی می نمایم.

۱- اولین هجوم قوم مغول که خواجه در نزد اسماعیلیه بود و همچنین زمانی که خواجه و موید الدین ابن الملقمی مجاور یکدیگر بودند.

۲- دومین هجوم مغول یعنی زمانی که خواجه و هولاکو خان مغول دارای ارتباط حکوتی بودند و همچنین زمانی که خواجه موجب سقوط بغداد گردید. در پایان به بحث خواجه و آبا خان نیز خواهیم پرداخت.

فصل سوم: تحلیل آثار خواجه:

خواجه با نقد نسبت شرع و عقل در نظر اسلافش مانند بوعلی و فارابی و غیره نقش شرع را در رهبری علوی مانند سیاست و..... حتی علوم تجربی بسیار پررنگ دانسته و معتقد است در بسیاری از رویکردهای علمی موجود بار سنگین تری بر دوش عقل نهاده شده است و در کنار عقل، تجربه را ادراک بسیار مهم تر دیگری را مشهود می داند که اساس شهود در سلوک است و سلوک بجز از راه شرع حاصل نخواهد شد.

این تحلیل با استفاده از آثار خواجه از جمله اخلاق ناصری؛ شرح اشارات؛ تجرید الاعتقاد؛ تلخیص المحصل؛ خلافت نامه بدست آمده است.

نکته مهم دیگر مبارزه نظری و عملی خواجه با سکولاریسم است؛ بدینصورت که هیچ زمینه نظری و عملی بشری بی نیاز از شریعت نیست.

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها و نتیجه گیری

به عنوان نتیجه می توان به یک قیاس شکل اول اشاره نمود که اثبات صغری و کبری آن استدلال در نظر و عمل خواجه مشاهد می شود.

صغری: هیچ زمینه نظری و عملی بشری نیاز از روش شهود نیست.

کبری: مبنای روش شهود شریعت است.

حال با توجه به اینکه یکی از زمینه های بشری سیاست است و از موثلفه های مهم شریعت در کنار اعتقاد و فقه اخلاق است نتیجه گرفته می شود که سیاست بی نیاز از اخلاق نیست.

فصل پنجم: به نتیجه گیری کلی در زمینه موضوع تحقیق می پردازد.

کلید واژه های اصلی:

۱-فقه: معنای رایج آن نزد علما استنباط و استخراج احکام الهی و اسلامی از منابع و ادله تفصیلی

می باشد. در مذهب شیعه این ادله مشتمل کتاب قرآن، سنت و سیره امامان می باشد.

۲- اخلاق: خوی و طبع و عادات است اعم از این که این سجیه نیکو باشد یا بد در مقابل آن

بسیاری از اندیشمندان اخلاق را تنها بر فضایل اخلاقی اطلاق می کنند و آن را در مقابل ضد

اخلاق به کار می برند و آن را نهاد اخلاقی در زندگی می دانند.

۳- سیاست: در اصطلاح شیوه و تدبیری است که برای اداره امور جامعه به کار گرفته می شود.

۴- شرع: مذهب یا شریعت به معنای آنچه خداوند متعال برای بندگان خود وضع و تشریح کرده

است، می باشد.